

วัฒนธรรมข้าว : ตำนานและพิธีกรรมกับจารีตของคนไทยภาคใต้

Rice Culture and Customs of Southern Thailand

ชาญณรงค์ คงฉิม*

Channarong Kongchim

Received : December 17, 2021

Revised : March 29, 2022

Accepted : May 24, 2022

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มุ่งศึกษาวัฒนธรรมข้าวของคนไทยภาคใต้ เป็นการศึกษาแบบลงพื้นที่ และการสัมภาษณ์แบบออนไลน์ เป็นประโยชน์ใน วิธีการวิจัย อีกทั้งเอกสารการวิจัยก็นำมาปรับใช้ในการศึกษา ผลการศึกษาสรุปได้ว่า (1) ข้าวในสังคมภาคใต้มีตำนานเรื่องเล่าเกี่ยวกับปมปัญหาระหว่างแม่โพสพและพระโพธิสัตว์ (2) ตำนานพิธีกรรมพบว่าคนใต้มีการทำขวัญข้าว การผูกข้าว และบางท้องถิ่นมีพิธีการแห่สังเค็ดข้าวก่อนฤดูการเพาะปลูก และพิธีลาซังตอนเสร็จสิ้นฤดูกาลทำนา และ (3) ในด้านจารีตพบว่าข้าวมีความสัมพันธ์กับคนในสังคมตลอดทั้งปี ซึ่งเกี่ยวข้องกับประเพณี ความเชื่อและพิธีกรรมทางศาสนาและความเชื่อดั้งเดิม

คำสำคัญ : วัฒนธรรมข้าว / ตำนาน / พิธีกรรม / จารีต

ABSTRACT

This academic article aims to study the rice culture of Thai people in the south. Field study and interviewing by online were essential research methodology. Documentary research also applied in the study. The results of the study concluded that (1) there is a legend about rice in southern society about the problem between Mae Phosop and Bodhisattva. (2) In terms of rituals, it was found that people in the south performed rice kwan ceremony, tied rice, and some localities had a procession of sangked rice before the planting season. And the La Sang ceremony at the end of the farming season. (3) In terms of customs, it is found that rice is related to people in society throughout the year. Which deals with traditions, beliefs and religious rituals and traditional beliefs.

Keywords : Rice Culture / Myths / Rituals / Tradition

*อาจารย์ประจำหลักสูตรครุศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย มหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช

Lecturer Bachelor of Education Program in Thai Nakhon Si Thammarat Rajabhat University

e-mail: Channarong_jf@hotmail.com

บทนำ

“ข้าว” เป็นไม้ล้มลุกหลายชนิดหลายสกุล ในวงศ์ Gramineae โดยเฉพาะชนิด *Oryza sativa* L. เมล็ดเป็นอาหารหลัก มีหลายพันธุ์ เช่น ข้าวเจ้า ข้าวเหนียว (Royal Institute Dictionary, 2011) ที่มีคาร์โบไฮเดรตที่เป็นสารอาหารหลักให้พลังงานต่อร่างกาย เป็นอาหารที่คนไทยนิยมนำมาบริโภคอย่างช้านาน กระบวนการผลิตข้าวเริ่มตั้งแต่การหว่านข้าว การบำรุงรักษา และการเก็บเกี่ยว ที่แต่ละภูมิภาคปฏิบัติต่างกันออกไป

ในอดีตได้ยังมีนิทานหรือตำนานที่เกี่ยวข้องกับ “ข้าว” (Rice myth) ปรากฏคู่กันหลายพื้นที่ ในปี พ.ศ. 2537-2539 ศิราพร ณ ถลาง ได้ลงพื้นที่เก็บข้อมูล ตำนานข้าวแต่ละกลุ่ม ประกอบด้วย สิบสองปันนา ได้คง เชียงตุง หลวงพระบาง และหลวงน้ำทา แล้ววิเคราะห์โครงเรื่องตำนานข้าวและความสัมพันธ์ของคนไทย พบโครงเรื่อง 2 ประเภท คือ (1) โครงเรื่องข้าวถูกตี-ข้าวถูกขาย เนื้อเรื่องกล่าวถึงขนาดของเมล็ดข้าว ข้าวบินเข้ายุ่งฉางเอง ต่อมาแม่หม้ายตีข้าวด้วยไม้คานทำให้แม่โพสพหนีไป และ (2) โครงเรื่องย่ำขวัญข้าว-พระพุทธรูปเจ้า เนื้อเรื่องกล่าวถึงขวัญข้าวน้อยใจที่พระพุทธรูปเจ้าลืมนุญคุณข้าวจึงหนีไปอยู่เมืองมืด ทำให้คนไม่มีข้าวกิน พระพุทธรูปเจ้าจึงอ้อนวอนให้ขวัญข้าวกลับคืนมา ซึ่งเรื่องราวข้าวดังกล่าวมีปรากฏโดยตรงในอัครคัมภีร์ในพระไตรปิฎกของพุทธศาสนา (Na Thalang, 1996, pp.138-143)

ข้าว จึงเป็นแม่แบบของวัฒนธรรม ความเชื่อ และข้อประเพณีต่างๆ ของคนในชุมชน เกิดเป็น “วัฒนธรรมข้าว” ที่มีความสัมพันธ์กับคนในท้องถิ่นอย่างขาดกันมิได้ โดยแต่ละท้องถิ่นล้วนมีความเชื่อและพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับข้าวทั้งสิ้น เช่น พิธีบุญเปิดยุ่งฉาง ของชาวอีสานใต้ ที่กระทำกันในช่วง วันขึ้น 15 ค่ำเดือน 10 เป็นการทำบุญอุทิศแด่บรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้ว และเชื่อว่าเป็นการบอกแม่โพสพก่อนนำข้าวมาบริโภค (Sonpanoa, 2019, p.720)

การทำนาของชาวไทยภาคใต้ส่วนใหญ่จะอาศัยน้ำฝนหลัก เรียกว่า นาน้ำฝน คือ (1) นาปี การทำนาที่ต้องอาศัยน้ำฝนจากธรรมชาติตามฤดูกาลเป็นหลัก โดยเริ่มในเดือนพฤษภาคม-มิถุนายน และ (2) นาปรัง คือ การทำนาครั้งที่สองหรือนานอกฤดู โดยอาศัยน้ำฝนที่ตกตามฤดูกาลเป็นหลัก (Yompakdee, 2017, p.14) ด้วยการทำที่เป็นสังคมเกษตรกรรมทำให้สังคมไทยจึงมีศักยภาพในการผลิตข้าว การค้าขายแลกเปลี่ยน และการส่งออกอย่างต่อเนื่อง ตัวอย่างในสังคมอดีตชุมชนลุ่มแม่น้ำปากพนัง ข้าวเป็นสินค้าส่งออกที่รุ่งเรืองที่สุดในปี พ.ศ. 2480 (Boonsuaykwan, 2016, pp.7-8)

นอกจากนี้ ผู้เขียนพบว่าภาคใต้ของประเทศไทยมี “ตำนานข้าว” ปรากฏร่วมกับ “ตำนานสร้างโลกภาคใต้” โดยตำนานสร้างโลกภาคใต้ หมายถึง เรื่องเล่าที่เกี่ยวกับกำเนิดโลกและธรรมชาติ การเกิดมนุษย์คู่แรก วิบุรุษทางวัฒนธรรม ตัวละครในตำนานมักมีสภาพเป็นพระเจ้าหรือเทพเจ้า (Sonpanoa, 2019, p.3) สำหรับตำนานสร้างโลกภาคใต้ Kongchim (2019) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การศึกษาเชิงวิเคราะห์ตำนานสร้างโลกภาคใต้ โดยรวบรวมตำนานไว้ 9 สำนวน (Kongchim, 2019, p.8) โดยผู้เขียนพบว่ามีตำนานสร้างโลกภาคใต้ 3 สำนวน คือ (1) ตำนานสร้างโลก ฉบับบ้านปาลาม (2) ตำนานสร้างโลก ฉบับนายชัย จันรอดภัย และ (3) หนังสือโลกปฏิสนธิ สำนวนนายเจื้อน ชูสกุล ที่ถ่ายทอดความเชื่อและวิถีคิดของคนไทยภาคใต้เกี่ยวกับการกำเนิดโลก และ

ตำนานเรื่องเล่าเกี่ยวกับข้าวไว้ด้วยกัน โดยผู้เขียนจึงเห็นว่าวัฒนธรรมข้าวของคนไทยภาคใต้ที่ปรากฏในตำนานต่างๆ ล้วนส่งผลต่อจารีต ประเพณี และพิธีกรรมในท้องถิ่นตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

ด้านพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับข้าวในสังคมภาคใต้ พบว่ามีกระบวนการประกอบพิธีขึ้นทั้งก่อนฤดูการเก็บเกี่ยว เช่น การเชิญขวัญข้าว การแห่สังเค็ดข้าว และหลังฤดูการเก็บเกี่ยว เช่น พิธีลาซัง เป็นต้น ขณะเดียวกันยังมีพิธีกรรมอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับข้าว เช่น พิธีกรรมเหยียบเสนโนราโรงครุ พิธีไหว้พระภูมิเจ้าที่ นอกจากนี้ด้านอื่นๆ ที่ปรากฏเป็นวัฒนธรรมด้านอาหาร โดยเฉพาะการนำข้าวมาแปรรูปเพื่ออุทิศส่วนบุญแด่บรรพบุรุษ และยังปรากฏความเชื่อเกี่ยวกับแม่โพสพ และวัตถุมงคลต่างๆ อีกด้วย ในบทความนี้ผู้เขียนได้กำหนดวัตถุประสงค์ของการศึกษาไว้ 3 ประการ คือ

1. เพื่อศึกษาด้านและความเชื่อเรื่องข้าวในท้องถิ่นภาคใต้
2. เพื่อศึกษาวิเคราะห์พิธีกรรมและองค์ความรู้ “ข้าว” ในฐานะวัฒนธรรมที่ปรากฏในท้องถิ่นภาคใต้
3. เพื่อศึกษาความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับ “ข้าว” ที่ปรากฏในสังคมภาคใต้

โดยมีวิธีการดำเนินการศึกษา 3 ขั้นตอนหลัก ดังนี้

1. ทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับตำนานและพิธีกรรมข้าว จากบทความ รายงานวิจัยและวิทยานิพนธ์
2. เก็บข้อมูลจากเอกสาร สื่อออนไลน์ การสัมภาษณ์และลงพื้นที่สังเกตการณ์พิธีกรรม 3 แห่ง คือ (1) พิธีลาซัง ตำบลนาหมื่นศรี อำเภอนาโยง จังหวัดตรัง (2) พิธีแห่สังเค็ด พื้นที่ตำบลทุ่งหวัง อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา และ (3) พิธีลาซังและประเพณีชักพระ พื้นที่ตำบลตรัง อำเภอมายอ จังหวัดปัตตานี
3. สรุปผลการศึกษิตตามวัตถุประสงค์ และนำเสนอในรูปแบบการพรรณานาวิเคราะห์

ตำนานและความเชื่อเรื่อง “ข้าว” ในท้องถิ่นภาคใต้

1. ตำนานข้าวในฐานะวรรณกรรมลายลักษณ์

Na Thalang (1996) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การวิเคราะห์ตำนานสร้างโลกของคนไทย พบว่าในท้ายตำนานสร้างโลกหลายสำนวนมักปรากฏ “ตำนานข้าว” ร่วมด้วย กลายเป็น “วัฒนธรรมข้าว” ในฐานะที่เป็นส่วนร่วมของชนชาติไทย เพราะไม่ว่าประเทศใดมักตั้งหลักแหล่งใกล้น้ำเพื่อปลูกข้าว คนไทยกับการทำนาจึงเป็นของคู่กัน (Sonpanoa, 2019, pp.76-77)

ตำนานข้าว (Rice Myths) ที่ปรากฏร่วมกับตำนานสร้างโลกภาคใต้ (Creation Myths in Southern Thailand) มีเนื้อหาว่าด้วยการกำเนิดโลกและจักรวาลตามคติความเชื่อของคนไทยภาคใต้ ตัวยุทธตำนานสร้างโลกมาจาก 2 แนวคิดหลัก คือ ตำนานจากพุทธศาสนา และตำนานที่มาจากคติพราหมณ์-ฮินดูความเชื่อดั้งเดิม (Kongchim, 2019, p.72)

“ตำนานข้าว” ที่ผู้เขียนนำมาศึกษาวิเคราะห์มี 3 สำนวน คือ (1) ตำนานสร้างโลก ฉบับบ้านป่าลาม อำเภอโคกโพธิ์ จังหวัดปัตตานี ฉบับปริวรรต หนังสือวรรณกรรมทักษิณ วรรณกรรมคัตสร โดยพิชัย แก้วขาว เป็นผู้ปริวรรต (2) ตำนานสร้างโลก ฉบับนายชัย จันทร์อดภัย จำนวน 5 เล่ม จัดพิมพ์โดยโรงพิมพ์อุดมพานิชกิจ ปีพิมพ์ พ.ศ. 2497 และ (3) หนังสือโลกปฏิสนธิ ฉบับนายเจื่อน ชูสกุล จำนวน 5 เล่ม โดยโรงพิมพ์อุดมพานิชกิจ

ปีพิมพ์ พ.ศ. 2503 (ตำนานสร้างโลก ฉบับนายชัย จันรอดภัย และหนังสือโลกปฏิสนธิ มีเนื้อหาคล้ายคลึงกัน) สามารถสรุปตำนานได้ว่า

ตำนานสร้างโลก ฉบับบ้านปาลาม ได้กล่าวถึงการกำเนิดข้าวว่า เมื่อโลกได้ถือกำเนิดขึ้นแล้ว ต่อมาได้มีมนุษย์คู่แรก มนุษย์คู่แรกได้ให้กำเนิดลูก 12 คน โดยมี แม่โพสพ (เทพีแห่งข้าว) เป็นลูกของมนุษย์คู่แรก ต่อมาแม่โพสพได้ให้ประทานข้าวให้แก่ลูกหลานมนุษย์เป็นอาหารในเวลาต่อมา ความว่า

เมื่อข้าวเต็มกอบูชาบอริถิวกรงพาลีแล้ว ให้เรียกขวัญข้าวมอบพิเสกทำขวัญ
ขบขอบให้ปกครองเลี้ยงกัน ให้ตั้งสติเหมือนดังเพ็ดสะทนต์ให้พระอินทร์
อบพิเสกพระอิศวร ให้เลี้ยงกันด้วยนางอุมาคะวัตดีจึงก็มาบังเกิดมีลูกนั้นแล

(Kaewkhaw, 2004, B1, p.39)

ตำนานสร้างโลก ฉบับนายชัย จันรอดภัย กล่าวถึงเหตุการณ์แม่โพสพว่า แม่โพสพสถิตที่ต้นข้าว เศรษฐีได้นำขวัญข้าวมาบูชาจึงบังเกิดความอุดมสมบูรณ์ขึ้น ดังปรากฏในตำนานความว่า

แม่โพสพมาประกบห้องข้าวแล้ว	เหมือนได้แก้วเจือเพชรทั้งเจ็ดสี
ตั้งแต่ได้เมล็ดพันธุ์โพสาลี	บังเกิดมีมากมายขึ้นหลายพัน

(Janrodphai, 1954, B3, p.6)

หนังสือโลกปฏิสนธิ ปรากฏเนื้อหาความขัดแย้งระหว่างแม่โพสพกับพระกุกุสนโธว่า เมื่อมนุษย์บูชาแม่โพสพแล้วบังเกิดความอุดมสมบูรณ์ ต่อมาได้มีพระกุกุสนโธโพธิสัตว์เข้ามาตรัสเทศนาธรรมแก่มนุษย์ เมื่อพระโพธิสัตว์ตรัสถามมนุษย์ว่าใครมีคุณแก่มนุษย์ มนุษย์ทั้งหลายตอบว่าพระโพธิสัตว์ทำให้แม่โพสพเสียใจและหนีไปทำให้ต้นข้าวเสียหายและได้ผลผลิตไม่สมบูรณ์ทำให้มนุษย์อดอยากมากขึ้น ดังปรากฏในตำนานความว่า

เกิดกระหล่ำกระหนอนเข้าช่อนกิน	บังเกิดเสี้ยนแผ่นดินเพราะตัวหมาน
ทั้งข้าวเหนียวข้าวเจ้าเก่าเก่าๆ	ยังแต่เปลือกเปล่าๆ ไม่มีสาร
บ้างที่อดท้ออดดินขทาน	กินอ้อยตาลกล้วยถั่วหัวพังลา

(Chusakul, B1, 1960, p.6)

เมื่อแม่โพสพหนีไปทำให้มนุษย์เกิดความอดอยาก พระกุกุสนโธจึงให้มนุษย์ไปตามแม่โพสพกลับ เมื่อเจอแม่โพสพแล้วจึงให้ขวัญข้าวมา 7 เมล็ด จากนั้นมนุษย์จึงทำขวัญข้าว การทำขวัญข้าว ในตำนานสร้างโลก ฉบับบ้านปาลาม กล่าวว่า “ครั้งได้ดังนั้นแล้ว ให้รวบกอข้าวนั้นด้วยด้ายดิบ 7 เส้น ลิพาเส้นหนึ่ง ใส่เข้ากับด้ายนั้นให้รวบเอากอ” (Kaewkhaw, 2004, p.42) เนื้อหาของตำนานสำนวนนี้ จะอธิบายขั้นตอนการประกอบพิธีกรรมการทำขวัญและขั้นตอนการนำแม่ขวัญ (รวงข้าว) เข้ายังฉาง

กล่าวโดยสรุปได้ว่า “ข้าว” ในทำตำนานสร้างโลกทั้ง 3 สำนวน จะพบเหตุการณ์หลัก 4 เหตุการณ์ คือ (1) การกำเนิดของ “แม่โพสพ” (เป็นเทพีแห่งข้าว) (2) การบูชาข้าวให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ (3) ปมปัญหา

ระหว่างแม่โพสพกับพระโพธิสัตว์จนทำให้แม่โพสพหนีไปและมนุษย์ไม่มีข้าวกิน และ (4) การตามแม่โพสพกลับมาและทำขวัญข้าว โดยเรื่องเล่าตำนานจาก 4 เหตุการณ์ ข้างต้น ปรากฏตรงกับโครงเรื่อง “ยาขวัญข้าว-พระพุทเจ้า” พบในภาคเหนือและภาคใต้ (Jaruworn, 2006, p.102)

จุดเด่นของตำนานข้าวภาคใต้ คือ เหตุการณ์ความขัดแย้งระหว่างแม่โพสพกับพระโพธิสัตว์จนทำให้แม่โพสพหนีไปและมนุษย์ไม่มีข้าวกิน เป็นคู่ตรงข้ามระหว่างความเชื่อดั้งเดิม-พุทธศาสนา ที่มนุษย์ยกย่องฝ่ายพุทธศาสนา (พระกุกุสนโธ) มากกว่าความคิดดั้งเดิม (แม่โพสพ) ซึ่งหากพิจารณาตามตัวบทตำนานถือว่าเป็นตัวละครตรงข้ามกัน (Jaruworn, 2006, p.339)

2. ข้าวในพิธีกรรมต่างๆ ของภาคใต้

ข้าวในพิธีโนราโรงครู พบว่า มีการใช้ “ข้าวตอก” คือ ข้าวเปลือก ข้าวเจ้าที่เอามาคั่วให้แตกบานเป็นดอก (Royal Institute dictionary) โนราใหญ่นำข้าวมาเป็นส่วนหนึ่งในเครื่องบวงสรวงพลีกรรม ดังปรากฏในบทไหว้สัสดีใหญ่ ฉบับนางหนูพา ณ พัทลุง จังหวัดพัทลุง ที่ได้กล่าวถึง “ข้าวตอก” ว่า

ท่านได้สั่งสอนข้า	ตามธรรมชาติคาด
สอนข้าให้เรื่องยศ	ข้าไม่ลืมพระคุณครู
ข้าวตอกและดอกไม้	ข้าแต่งไว้มีหลายหมู่
ธูปเทียนและหมากพลู	บูชาครูมากเรียงราย
ข้าวเหนียวและข้าวเจ้า	อีกหมากพร้าวมากเหลือหลาย
แป้งหอมน้ำมันลาย	อีกจวงจันทน์นั้นมากมี
ทุกสิ่งแต่งพร้อมสรรพ	เครื่องสำหรับทั้งบายศรี
ไหว้ครูผู้อารี	ท่านได้สอนตัวข้ามา

(Noothong, 1981, p.30)

การนำข้าวตอกมาเป็นเครื่องสักการะครูอาจารย์ในพิธีกรรมไหว้ครูโนรานั้น เป็นสัญลักษณ์ (sign) ของการแสดงออกถึงความเคารพอย่างสูง ดังข้าวตอกเมื่อผ่านการคั่วทำให้บานออกจากเมล็ดข้าวเปลือก ซึ่งเชื่อว่าการบูชาด้วยข้าวตอกจะทำให้ชีวิตเกิดความรุ่งเรือง

ขณะที่ การเหยียบเสน เป็นอีกหนึ่งพิธีกรรมที่สำคัญของโนราโรงครู โดย “เสน” มีลักษณะเนื้อที่งอกออกจากผิวหนัง มีสีแดง หากสีดำเรียกเรียกว่า “ปาน” การเหยียบเสนของโนราโรงครูมี 7 ขั้นตอน คือ การรับปานชั้นหมาก การลงอักขระที่หัวแม่เท้า การอัญเชิญสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในการรักษา การขับบทประกอบในการรักษา การรำประกอบการรักษา การใช้เท้าเหยียบในการรักษา และการปิดเสนียดจัญไรและการให้พรผู้ป่วย (Buakong & Saisang, 2019, p.177)

ภาพที่ 1 โนราใหญ่เหยียบเสนผู้ป่วย

การเหยียบเสน สิ่งที่ผู้ป่วยต้องเตรียม ประกอบด้วย เครื่องเหยียบเสน ประกอบด้วย แป้ง น้ำมัน ใบมีด หินลับมีด เงินเหรียญ หล้าตีนกา และรวงข้าว 3 รวง ขณะที่โนราใหญ่ใช้หัวแม่เท้าเหยียบลงในเครื่องเหยียบเสน ก่อนแล้วจึงไปเหยียบที่ผู้ป่วย การใช้หัวแม่เท้าเหยียบที่เครื่องเหยียบเสนเป็นการเพิ่มอากาศให้แก่ตัวโนราใหญ่ ที่จะรักษาเสนนั้นให้หายไป ธวัชชัย มหาชาติ กล่าวว่า เครื่องเหยียบ เปรียบเสมือนตัวแทนสิ่งต่าง ๆ เช่น มีด เสมือนตัวแทนเทวดานามว่า “เวสหนุกัน” และรวงข้าว เปรียบเสมือนตัวแม่โพสพ ที่จะช่วยให้ผู้ป่วยหายจากโรค (Mahachai, 2021 July 30)

3. ข้าวกับองค์ประกอบของพิธีกรรม

พิธีกรรมหลายพิธีกรรมในภาคใต้ พบว่ามีการนำมารวงข้าว ข้าวเปลือก และข้าวสาร มาเป็นส่วนหนึ่งของพิธีกรรม เช่น “พิธีกรรมยกเสาเอก” ที่เป็นการนำฤกษ์ความเป็นมงคลของสิ่งปลูกสร้าง โดยเฉพาะการสร้างบ้านและเรือน ที่หมอไสยศาสตร์พื้นบ้านนำ “รวงข้าว” 9 รวง มาผูกกรวมกับต้นกล้วย ต้นอ้อย ผ้าและด้ายมงคล ในขณะที่ประกอบพิธีกรรม ที่เป็นนัยของความอุดมสมบูรณ์ของเจ้าของเรือน “พิธีกรรมการส่งครู” ในตอนท้ายของพิธีกรรมมโนราห์โรงครู โนราใหญ่จะใช้ “ข้าวสาร” หว่านทั่วโรงโนรา (เรียกว่า ซัดสาร) เพื่อขับไล่ภูตผีหลังการประกอบพิธีกรรม

นอกจากนี้ ในประเพณีการแต่งงานของชาวไทยภาคใต้ มีการนำรวงข้าวใส่ในถาดพร้อมด้วย ใบมีด หินลับมีด เงิน และทอง ให้เจ้าบ่าวเหยียบก่อนเข้าเรือนเจ้าสาว เชื่อว่าเป็นการเสริมบารมีให้แก่เจ้าบ่าวมีพลังอำนาจเหนือสิ่งของทั้งปวง

กล่าวได้ว่า “ข้าว” ที่ถูกนำมาใช้ประกอบพิธีกรรมของภาคใต้ มี 2 บริบท คือ (1) เพื่อความเป็นมงคลและเจริญรุ่งเรืองแก่ชีวิต เช่น การไหว้ครูที่เป็นการแสดงออกถึงความกตัญญูต่อบุคคลที่ต่อครูบาอาจารย์ และ (2) เพื่อการรักษาและบำบัด เช่น พิธีกรรมเหยียบเสน ที่นำข้าวมารักษาโรคให้แก่ผู้ป่วย ยังมีการนำข้าวมาเสริมสุขภาพของผู้ทำการรักษาโรค

วัฒนธรรมข้าวในท้องถิ่นภาคใต้

การปลูกข้าวของชาวไทยภาคใต้ มี 2 ประเภท คือ (1) นาดำ คือการเพาะเมล็ดพันธุ์ข้าวในพื้นที่ที่เหมาะสม เรียกว่าหว่านกล้า (Jantharat, 2021 July 27) แล้วจึงถอนต้นกล้าที่สมบูรณ์ไปปักดำในนาที่มีการไถเรียบร้อยแล้ว โดยจะเริ่มเพาะเมล็ดพันธุ์ (หว่านกล้า) ในช่วงเดือน 8 ตามปฏิทินจันทรคติ เพราะเป็นช่วงที่มีฝน

และ (2) นาหว่าน เป็นการปลูกข้าวโดยการหว่านเมล็ดลงไปบนนาที่เตรียมพื้นที่ไว้แล้วโดยตรง เป็นวิธีการที่นิยมมากขึ้นในปัจจุบัน เนื่องจากประหยัดแรงงานและเวลา (Rice Department, 2021) และเมื่อเกษตรกรเตรียมนา (ไถ) เสร็จแล้วก็จะดำเนินการปักดำต้นกล้าและหว่านเมล็ดพันธุ์ข้าวตามลำดับ ที่ต้องอาศัยน้ำฝนเป็นหลักและเก็บเกี่ยวในช่วงเดือน 3-4 ตามปฏิทินจันทรคติ ที่เกี่ยวข้องกับคนใต้ตลอดทั้งปี เริ่มตั้งแต่ฤดูการเพาะปลูกจนถึงฤดูการเก็บเกี่ยว จนกลายเป็นวัฒนธรรมที่ปฏิบัติกันสืบมาช้านาน

ในประเด็นนี้ผู้เขียนแสดงความสำคัญของข้าวที่เกี่ยวข้องกับคนใต้ที่เป็นความสัมพันธ์ในฐานะวัฒนธรรม โดยศึกษาผ่านพิธีกรรมจาก 3 แหล่งข้อมูล ดังนี้

1. พิธีลาซัง พื้นที่ตำบลนาหมื่นศรี อำเภอนาโยง จังหวัดตรัง
2. พิธีแห่สังเค็ด พื้นที่ตำบลทุ่งหวัง อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา
3. พิธีลาซังและประเพณีซึกพระ พื้นที่ตำบลตรัง อำเภอมายอ จังหวัดปัตตานี

พิธีลาซัง พื้นที่ตำบลนาหมื่นศรี อำเภอนาโยง จังหวัดตรัง จะจัดขึ้นหลังจากเสร็จสิ้นการเก็บเกี่ยวผลผลิตในช่วงเดือน 3 และเสร็จสิ้นในเดือน 4 ตามปฏิทินจันทรคติ เมื่อถึงเดือน 5 ชาวชุมชนนาหมื่นศรี อำเภอนาโยง จังหวัดตรัง จะทำพิธีลาซัง โดยเริ่มจากการจัดเตรียมสถานที่ นำข้าวที่เก็บเกี่ยวแล้วมาทำเป็นลอมข้าวประมาณหนึ่ง โยงด้วยสายสิญจน์ จัดทำบายศรี และถวายเครื่องเช่นสังเวद्यแด่แม่โพสพและทำขวัญข้าว เพื่อความเป็นสิริมงคลต่อการประกอบอาชีพเกษตรกรรม

ภาพที่ 2 พิธีลาซัง ตำบลนาหมื่นศรี อำเภอนาโยง จังหวัดตรัง

พิธีแห่สังเค็ด พื้นที่ตำบลทุ่งหวัง อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา จัดขึ้นก่อนฤดูการเพาะปลูก ตัวอย่าง ในปี พ.ศ. 2556 องค์การบริหารส่วนตำบลทุ่งหวังและวัดทุ่งหวังใน อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา จัดงานประเพณีแห่สังเค็ดข้าว ในงานมีการนำรวงข้าวมาประดิษฐ์เป็นรถแห่ของแต่ละชุมชน การทำสังเค็ดข้าวก่อนฤดูการเพาะปลูก เชื่อว่าการทำนาในปีนั้นๆ จะทำให้ข้าวได้ผลผลิตดี

ภาพที่ 3 การประดับรถแหในงานประเพณีแห่สังเค็ดข้าว
ที่มา <http://www.thungwang.go.th/frontpage>

พิธีลาซังและประเพณีซังพระ พื้นที่ตำบลตรัง อำเภอมายอ จังหวัดปัตตานี โดยชาวชุมชนบ้านตรัง อำเภอมายอ จังหวัดปัตตานี จะทำพิธีลาซังในเดือน 6 โดยการนำขวัญข้าวที่เก็บ 39 รวงมาทำขวัญลาซังที่วัดใกล้บ้าน จัดทำขึ้นก่อนฤดูการเก็บเกี่ยว ชาวบ้านจะไปนำขวัญข้าว (รวงข้าวที่สุกพอประมาณ) ในเวลาอย่างรุ่ง โดยใช้ “แกะ” เก็บข้าว 39 รวง จากนั้นนำแหวนทองคำผูกเข้าแล้วใส่ในกระเชอและห่อด้วยผ้าขาว จากนั้นนำมาที่ยังดวงของตนโดยมิให้ใครพบเห็นและห้ามเจรจากับใคร (Mahachai, 2021 July 30)

ขณะที่ ประเพณีซังพระ ชาวชุมชนบ้านตรัง อำเภอมายอ จังหวัดปัตตานี เชื่อว่าเป็นวันที่พระพุทธเจ้าเสด็จลงจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ซึ่งตรงกับวันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๑๑ ของทุกปี ชาวตำบลบ้านตรังจัดทำ “เรือพระ” แล้วซังลากไปยังสถานที่ต่างๆ โดยผ่าน “ทุ่งนา” ชาวบ้านเชื่อว่าหากเรือพระลากผ่านทุ่งนาของใคร ข้าวในทุ่งนานั้นจะให้ผลผลิตดี ไม่เสียหายจากพายุและแมลงศัตรูพืช (Mahachai, 2021 July 30) ความเชื่อดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า ชาวบ้านเชื่อในอำนาจของคุณพระพุทธรูปเจ้าว่าสามารถทำให้เกิดความสุขได้ ด้วยเหตุนี้ ข้าวจึงเป็นสัญลักษณ์ของความมั่งคั่งและความสมบูรณ์ ที่มีการนำข้าวมาทำบุญหรือพิธีกรรมทางจิตวิญญาณ (Boonsuaykwan, 2016, p.8)

จากพิธีกรรม 3 แหล่งข้อมูลข้างต้น กล่าวได้ว่า “ข้าว” มีความสัมพันธ์กับชีวิตตลอดทั้งปี และเป็นวัฒนธรรมด้านอาหาร จากการลงพื้นที่เก็บข้อมูลพบว่า หลังจากการเก็บเกี่ยวผลผลิตแล้ว นอกเหนือจากการหุงเพื่อรับประทานข้าวจะถูกนำมาแปรรูปเป็นอาหารชนิดต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับงานบุญประเพณีและพิธีกรรมต่างๆ โดยเฉพาะ “วันว่าง”

“ประเพณีวันว่าง” ของชาวดัตช์ที่จัดขึ้นในช่วงเดือน 5 ตามปฏิทินทางจันทรคติ และเกี่ยวข้องกับวันสงกรานต์ คำว่า “ว่าง” สามารถตีความได้ 2 นัยยะ คือ (1) การว่างจากการทำนา (หลังเก็บเกี่ยวผลผลิต) และ (2) ความเชื่อเรื่องการว่างจากเทวดารักษาเมือง (ในช่วงเดือน 5 บางพื้นที่จะมีการประกอบพิธีรับเทียมดา (รับเทวดา) มีการบวงสรวงพิธีกรรมตามความเชื่อแต่ละท้องถิ่น) โดยในแต่ละชุมชนมีการจัดงานวันว่างขึ้นตามสถานที่สำคัญ เช่น ว่างในวัด ว่างในป่าช้า และว่างที่ศาลาหน้าบ้าน ในงานจะมีการนิมนต์พระมาสวดมาติกา บังสุกุลอุทิศแด่บรรพบุรุษ

อาหารที่นิยมรับประทานและทำบุญในช่วงวันว่าง โดยแปรรูปจากข้าว มี 2 ชนิด คือ (1) ขนมจีน ได้มาจากการบดแป้งข้าวเจ้า และ (2) แป้งข้าวหมาก ผลิตจากการหุงข้าวเหนียวสีด้าและสีขาว ผสมกับหัวเชื้อแป้ง

ข้าวหมาก หมักไว้ 2-3 คืน แล้วนำมารับประทานและบั้งนำไปทำบุญที่วัดต่างๆ การนำข้าวมาแปรรูปดังกล่าว ถือเป็นบุญข้าวใหม่ ที่แสดงให้เห็นเรื่องความกตัญญูต่อบรรพบุรุษที่ชาวใต้ยึดถือมาอย่างช้านาน

ขณะที่ ข้าวกับกิจกรรมทางพุทธศาสนา จะมักมีคำกล่าวที่ว่า “เข้าพร้อมดอก ออกพร้อมต้ม” ใช้เป็นปริศนาคำทายและคำกล่าวทั่วไปในช่วงเทศกาลวันเข้าพรรษา โดย คำว่า “เข้าพร้อมดอก” หมายความว่า วันเข้าพรรษาชาวใต้มีการทำบุญข้าวตอก (ข้าวเปลือกนำมาคั่วด้วยความร้อนจนเป็นดอกบาน) เมื่อถึงวันเข้าพรรษา พระสงฆ์จะเจริญพระพุทธมนต์ฉลองเข้าตอก บางพื้นที่จะมีการตักบาตรต้นพรรษา (เรียกว่า ตักบาตรหัวขา) เมื่อครบ 7 วันจะมีการทำบุญฉลองข้าวตอก ส่วนคำว่า “ออกพร้อมต้ม” หมายความว่า จะมีการทำขนมต้ม (ข้าวเหนียว) และข้าวต้มมัดในช่วงออกพรรษา โดยจะนิยมนำขนมต้มไปแขวนไว้ที่เรือพระในงานประเพณีชักพระช่วงวันแรม 1 ค่ำ เดือน 11 ของทุกปี

ข้าวกับระบบความเชื่อของคนไทยภาคใต้

นอกจากพิธีกรรมและงานประเพณีทั้ง 3 ข้างต้น ผู้เขียนพบว่ายังมีพิธีกรรมอื่น ๆ ที่ปรากฏในระบบความเชื่อซึ่งเกี่ยวข้องกับข้าวและการประกอบอาชีพเกษตรกรรม ดังนี้

พิธีกรรมไหว้เจ้าที่ไร่นา ถือเป็นพิธีกรรมที่สำคัญที่ชาวไทยภาคใต้อึดถือและปฏิบัติกันมาอย่างช้านาน นิยมทำขึ้นในช่วงเดือน 6 และเดือน 9 ตามปฏิทินจันทรคติ นิยมประกอบพิธีกรรมในหลายพื้นที่ โดยการประกอบพิธีกรรมดังกล่าวจะมีการเซ่นไหว้ด้วยเครื่องบวงสรวงและการอ่านโองการโดยหมอไสยศาสตร์พื้นบ้านกระทำขึ้นเพื่อเป็นสิริมงคลและขวัญกำลังใจในการประกอบอาชีพทำนา มีบทสวดหนึ่งที่กล่าวถึง “เจ้าที่ไร่-เจ้าที่นา” ความว่า

“สิบนิ้วข้าไหว้ท้าวท่านไท้ เสด็จมาทุกหมู่ตาดูดและยายบัดดาสิริตวยพุทโธท่านนั้นเป็น
ตราชูรักษาอยู่ที่สวนและไร่นา นางเอื้อยและนางเอ้เป็นเจ้าที่แต่ก่อนมา วันนี้นั้นแหละหนาเชิญท่านมา
ทั้ง 6 คน...”

(Inthamano, 1954, p.2)

พิธีกรรมการไหว้เจ้าที่ไร่นาจะปรากฏเป็นความเชื่อเรื่องพื้นที่และดินแดนตามแนวคิดจักรวาลวิทยา ที่ปรากฏตรงกับตำนานสร้างโลกภาคใต้ ว่า “ใครเอากินให้ขอต่อพระธรรม ผู้ประจำรักษาชูราสี อีกรับถือวงพาลีรักษาที่เขตแคว้นแดนทุกวัน” (Janrodphai, 1954, B3, p.5)

นอกจากนี้ในท้ายของบทสวดไหว้เจ้าที่ไร่นานั้นจะมีการขอพรต่อเจ้าที่ให้ปดเป่าสิ่งชั่วร้าย ความว่า “กรุกกรากุหริ่ง ละลายหายไปศัตรูหมูไหนดียกไล่ไปพลัน...” (Inthamano, 1954, p.2) หมายถึงแมลงศัตรูพืชที่อาจทำให้ข้าวได้ผลผลิตไม่ดีเท่าที่ควร

พิธีกรรมไหว้เจ้าที่ไร่นา จะเกี่ยวข้องกับพิธีกรรมการไหว้ภูมิ (มีลักษณะการประกอบพิธีกรรมคล้ายคลึงกัน แต่ต่างกันที่บทสวด) มีการกล่าวถึง “พระบริถิว พระภูมิ เจ้ากรุงพาลี” ตัวอย่างดังปรากฏในบทสวดทำภูมิตัว ความว่า “ตัวข้าขอเชิญ ท้าวกรุงพาลี ท้าวครอบครัวทองที่ อยู่ป่าหิมพานต์ฯ” (Noothong, 1981, p.51) ที่ชาวไทย

ภาคใต้เชื่อว่าหากทำการมงคลใด เช่น สร้างสะพาน สร้างบ้าน พิธีมงคลสมรส การจัดงานบรรพชา-อุปสมบท จำเป็นต้องไหว้พระภูมิเจ้าที่ก่อนเริ่มงานเพื่อความเป็นสิริมงคล

“การไหว้เจ้าที่ไร่นา” จึงมีความก้ำกึ่งที่มีได้จำกัดในกลุ่มอาชีพที่เกี่ยวข้องกับการ “เกษตร” เท่านั้น แต่หากครอบคลุมไปถึงในพื้นที่เกษตรกรรมอื่นๆ เช่น สวนยางพาราหรือพื้นที่ที่อยู่อาศัยของตน

ในด้านความเชื่ออื่นๆ พบว่าคนใต้ที่ทำนาเป็นอาชีพจะพึงพิงกับระบบความเชื่อ 3 อย่าง คือ (1) ความเชื่อเกี่ยวแม่โพสพ (2) ความเชื่อเกี่ยวกับขวัญข้าว และ (3) ความเชื่อเกี่ยวกับฤกษ์ยามการหว่านข้าว เกี่ยวข้าว และนำข้าวขึ้นยุ้งฉาง (National Library Kanchanaphisek Songkhla, 2014, p.58) ซึ่งเป็นระบบความเชื่อที่อยู่คู่กับชาวใต้มาเป็นระยะเวลาช้านาน

ภาพที่ 4 ผ้ายันต์แม่โพสพ จัดสร้างโดยคณะพรหมณ์ จังหวัดพัทลุง ปี พ.ศ. 2562

นอกจากนี้พบว่า ยังมีการนำรูป “แม่โพสพ” มาทำเป็นผ้ายันต์ เชื่อว่าจะเกิดโชคลาภและความอุดมสมบูรณ์อีกด้วย ที่ปรากฏกับตำนานข้าวตอนที่แม่โพสพหนีไป โดยผ้ายันต์รูปดังกล่าวเป็นที่นิยมของชาวใต้ที่ประกอบอาชีพค้าขายเป็นความเชื่อด้านโชคลาภอีกด้วย

สรุป

วัฒนธรรมข้าว เป็นส่วนหนึ่งของการดำเนินชีวิตของคนไทยภาคใต้ ในอดีตพบว่ามีตำนานหลาย ๆ สำนวนที่เล่าสืบต่อกันมาในฐานะที่เป็นวรรณกรรมมุขปาฐะ ต่อมาในช่วงทศวรรษที่ 2490-2510 มีการจัดพิมพ์ตำนานสร้างโลกภาคใต้ขึ้น กวีมีการนำเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับตำนานข้าวสอดแทรกลงไปด้วย ปรากฏเป็นความเชื่อที่แพร่หลายยิ่งขึ้น

ตำนานและวัฒนธรรมข้าวของชาวไทยภาคใต้มีการผสมผสานระหว่างศาสนาพุทธ พราหมณ์และความเชื่อดั้งเดิมของคนในท้องถิ่น ตัวอย่าง พิธีกรรมไหว้เจ้าที่ไร่นามีการไหว้พระสวดมนต์ และอ่านโอองการบูชาเจ้าที่ตลอดทั้งการรวดน้ำในตอนท้าย ซึ่งหากวิเคราะห์ตามแนวคิดโครงสร้าง (Structural Anthropolog) พบว่าลักษณะดังกล่าว แสดงให้เห็นถึงความประนีประนอมของตำนาน ที่เป็นการผสมผสานกับระหว่างพุทธศาสนา

และความเชื่อดั้งเดิม ของคู่ตรงข้าม (binary pairs ooption) ที่คนในสังคมเลือกปรับใช้เพื่อความรุ่มเย็นต่อการดำเนินชีวิตและการประกอบอาชีพ

การลงพื้นที่เก็บข้อมูล 3 แหล่ง พบว่าจะประกอบพิธีกรรมใน 3 คือ (1) ช่วงก่อนเก็บเกี่ยวผลผลิต (เชิญขวัญข้าวสู่ยังฉาง, การทำสังเค็ดข้าว) (3) ช่วงหลังเก็บเกี่ยวผลผลิต (พิธีลาซัง) และ (4) ระหว่างเพาะปลูก (ประเพณีชักพระ) นอกจากนี้พบว่า ข้าวยังเป็นวัฒนธรรมด้านอาหารของคนใต้ พบว่าหลังฤดูการเก็บเกี่ยวมีการนำข้าวมาแปรรูปเพื่อการทำบุญอุทิศถวายแด่บรรพบุรุษที่แปรรูปเป็นแป้งข้าวหมากและขนมจีน เป็นต้น

การประกอบพิธีกรรมจาก 3 แหล่งข้อมูล พบว่าบางพื้นที่ยังคงยึดถือขนบของการประกอบพิธีกรรมไว้อย่างเคร่งครัด โดยเฉพาะในพื้นที่อำเภอมายอ จังหวัดปัตตานี ขณะที่บางพื้นที่ได้รื้อฟื้นพิธีกรรมขึ้น โดยเฉพาะพิธีลาซังในจังหวัดตรัง และมีบางประเพณีที่จัดขึ้นเฉพาะกิจ กล่าวคือ ตามงบประมาณของหน่วยงานท้องถิ่น เช่น ประเพณีแห่สังเค็ดข้าวในพื้นที่ตำบลทุ่งหวัง อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา เป็นต้น

ด้านพิธีกรรมต่างๆ มีการนำข้าวมาใช้ประกอบ เช่น โนราโรงครุ (การเหยียบเสน) การยกเสาเอก และการแต่งงานที่นำมารวงข้าวใช้ในพิธีกรรม นอกจากนี้ในบพสวดโองการต่างๆ มีการกล่าวถึงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เชื่อว่าเป็นผู้ดูแลไร่นา และมีการทำวัตถุมงคลโดยเฉพาะ ผ้ายันต์ ที่เชื่อว่าจะส่งผลให้เกิดโชคลาภและความอุดมสมบูรณ์ เป็นต้น

แม้ปัจจุบันความคิดความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับ “ข้าว” จะเลือนหายไปตามความเจริญของโลกปัจจุบัน ส่งผลให้บางพื้นที่ไม่นิยมประกอบพิธีกรรมแล้วก็ตาม เหตุว่าเป็นความสามารถเฉพาะตัวของหมอไสยศาสตร์พื้นบ้าน หรือการปรับเปลี่ยนการประกอบอาชีพ เช่น การทำสวนยางพารา หรือสวนปาล์มแทนการทำนา ส่งผลให้ตำนานและความคิดความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับข้าวได้เลือนหายไปด้วย แต่กระนั้นก็ตามอาจมีองค์กรหรือหน่วยงานต่างๆ ที่เป็นผู้สนับสนุนหลักที่ทำให้พิธีกรรมเหล่านั้นรื้อฟื้นขึ้นมาอีกครั้ง

References

- Buakong, N. & Saisang, P. (2019). The Sacred Yiebsane Ritual and Its Relationship to the Divine. *Journal of Humanities and Social Sciences*, 11(1), 165-190. [In Thai]
- Boonsuaykwan, R. (2016, July). Conceptual Framework for Rice Culture Descriptions and Findings the Pak Phanang Basin, Nakhon Si Thammarat. *Walailak Abode of Culture Journal*, 16, 1-39. [In Thai]
- Chusakul, J. (1960) *Lokpatisonthi. Book 1*. Phatthalung : U-Domphanichkij. [In Thai]
- Chusakul, J. (1960) *Lokpatisonthi. Book 2*. Phatthalung : U-Domphanichkij. [In Thai]
- Inthamano, Kl. (1954). *Textbooks and traditional medicine*. Songkhla : Sombun O-sod. [In Thai]
- Jantharat, D. (2021 July 27). farmer. Interview. [In Thai]
- Janrodphai, Ch. (1954). *Creation Myths. Book 1*. Phatthalung : U-Domphanichkij. [In Thai]
- Janrodphai, Ch. (1954). *Creation Myths. Book 2*. Phatthalung : U-Domphanichkij. [In Thai]

- Janrodphai, Ch. (1954). **Creation Myths. Book 3.** Phatthalung : U-Domphanichkij. [In Thai]
- Janrodphai, Ch. (1954). **Creation Myths. Book 4.** Phatthalung : U-Domphanichkij. [In Thai]
- Janrodphai, Ch. (1954). **Creation Myths. Book 5.** Phatthalung : U-Domphanichkij. [In Thai]
- Jaruworn, P. (2006). **Conflict and compromise in Thai myths.** Bangkok : Academic Publishing Project Faculty of Arts Chulalongkorn University. [In Thai]
- Kaewkhwaw, Ph. (2004). **Creation Myths model Ban Pa Lam. Thaksin Literature : Selected Literature Book 1.** Bangkok : Amarin Printing and Public Co. [In Thai]
- Kongchim, Ch. (2019, June). Creation Myths in Southern Thailand : An Analytical Study. **Humanities Journal (Graduate School), Ramkhamhaeng University, 6,** 68-84. [In Thai]
- Mahachai, Th. (2021 July 30). Shaman. Interview. [In Thai]
- Na Thalang, S. (1996). **An Analysis of the Creation Myths of the Tai Speaking Peoples.** Bangkok : Sukhothai Thammathirat Open University. [In Thai]
- Nattapong Buang Prachaksha Saisang. (2019 January) The connection with the Divinities in Yiebsane Ritual. **Journal of Humanities and Social Sciences, SRU, 11,** 165-190. [In Thai]
- National Library Kanchanaphisek Songkhla. (2014). **Knowledge and wisdom from Southern Local Literature.** Songkhla : Kanchanaphisek National Library Songkhla. [In Thai]
- Nillaor, N. (2021 July 14). Cultural scholar Trang. Interview. [In Thai]
- Nimmanhaemin, P., Chiranakorn, Y., Na Thalang, S. & Suchaya, S. (2002). **Rice culture from The Thai people: reflections from legends, tales, songs.** Bangkok : Chulalongkorn University. [In Thai]
- Noothong, U. (1981). **Literature of Psalms and Lae Tham Khwan of the South.** Songkhla : Institute Thaksin Khadi Education Srinakharinwirot University. [In Thai]
- Royal Academy. (2011). **Royal Institute Dictionary,** [Online]. Available : <https://dictionary.orst.go.th/> [2021 July 25]. [In Thai]
- Santini Yompakdee, A., Penglieng, S. & Tula, S. (2017). **A study of way of rice : thainess.** Songkhla : Rattaphum College Rajamangala University of Technology Sriwichai. [In Thai]

- Sonpanoa, Ph. (2019 April). Rice Culture : Inheritance of Local Wisdom in Beliefs and Ritesof Southern Isan Communities. **Journal of MCU Peace Studies Special Issue, 6**, 715-722. [In Thai]
- Thung Wang Subdistrict Administrative Organization. (2021). **Tradition Sangkat Thung Wang Subdistrict**. [Online]. Available : <http://www.thungwang.go.th/gallery/detail/9862> [2021, July 30]. [In Thai]